

Бирка М.Ф.

*Професійно-технічне училище № 8
м. Чернівці*

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНУ ОСВІТУ

У статті проаналізовано стан розвитку сучасної професійно-технічної освіти та виявлено пріоритетні напрями вирішення проблеми запровадження компетентнісного підходу у професійно-технічну освіту України.

Ключові слова: *компетентнісний підхід, компетентність, ключові компетенції, професійно-технічна освіта.*

Постановка проблеми

Стрімкі зміни та постійне оновлення технологій сучасного виробництва вимагають корінних змін змісту професійно-технічної освіти України. Такі зміни життєво необхідні для існування України як країни, яка була б не тільки споживачем імпортованої продукції, у більшості випадків досить низької якості, а й створювала б власну, конкурентоспроможну продукцію для власного і світового ринку.

Очікування суспільства, що стоять сьогодні перед освітою і які проголошені в стратегічному документі української освіти — Національній доктрині розвитку освіти, спрямовані на перехід освітньої системи на новий тип гуманістично-інноваційної освіти, її конкурентоспроможність у європейському та світовому освітніх просторах, формування покоління молоді, що буде захищеним та мобільним на ринку праці, здатним робити особистий духовно-світоглядний вибір, матиме необхідні знання, навички та компетентності для інтеграції в суспільство на різних рівнях, буде здатним навчатися впродовж життя [9, 14].

Поряд із цінністю загальної культури кваліфікованого робітника фахівці акцентують увагу на «багатокультурний вимір», що передбачає здатність жити і взаємодіяти в полікультурному суспільстві на засадах толерантності, виявляти навички взаєморозуміння. Високу освітньо-результативну цінність мають здатність до творчості та інноваційної діяльності, що передбачає гнучкість, винахідливість, наявність методологічних або кросзмістовних компетентностей, а також самовизначення і самоосвіти (Нідерланди, Фінляндія, Бельгія та ін.). Актуальними стають соціальні компетентності, зокрема навички співпраці, спілкування, вміння працювати в команді (Австрія, Бельгія, Німеччина, Фінляндія та ін.) [6, 27].

Традиційним для професійної освіти і ринку праці є підхід, де основним є поняття *кваліфікації*, що описує потенційну здатність виконання

операцій у рамках якоїсь діяльності чи трудових завдань, яка підтверджена формальним сертифікатом і є основним інструментом оцінювання якості навчання. Такий підхід має певні недоліки. Так, при швидкій зміні або суттєвому оновленні технологічного процесу на виробництві кваліфікованого робітника, навченого виконувати певний набір навичок, потрібно перенавчати. Цей процес займає певний відрізок часу і вимагає економічних ресурсів. У більшості випадків це не вигідно для виробника. Виробник як роботодавець хоче отримати такого робітника, якого не потрібно було б часто і довго перенавчати. Тому нині на часі постає актуальним питання переорієнтації професійно-технічної освіти на використання компетентнісного підходу для забезпечення висококваліфікованих конкурентоспроможних робітничих кадрів для ринку праці України та Європи.

Мета статті — проаналізувати стан розвитку сучасної професійно-технічної освіти та виявити пріоритетні напрями вирішення проблеми запровадження компетентнісного підходу у професійно-технічну освіту України.

Виклад основного матеріалу

Для вирішення проблеми запровадження компетентнісного підходу потрібно визначити основні поняття, якими оперує сучасна професійно-технічна освіта та компетентнісний підхід.

Сучасна професійно-технічна освіта оперує такими поняттями, як *кваліфікація, вміння (навички)* та *кваліфікований робітник*.

Кваліфікація — це:

- наявність підготовки, професійних знань, навичок та досвіду, які дають можливість особі належним чином проводити певні дії;
- рівень підготовленості, майстерності, ступінь готовності до виконання праці за визначеною спеціальністю чи посадою, що визначається розрядом, класом чи іншими атестаційними категоріями.

Вміння (навички) — здатність виконувати дії (реалізувати бізнес-процес тощо) відповідно до заданих критеріїв (якості тощо), що надбана у процесі навчання або «життєвої практики». До вміння належить також і здатність до «розумових» дій, наприклад, уміння створювати інновації. З точки зору психології, навичка — психічне новоутворення, підконтрольне свідомості і вироблене шляхом вправ, завдяки якому індивід спроможний виконувати певну дію раціонально, з належною точністю і швидкістю, без зайвих витрат фізичної та нервово-психологічної енергії [7].

Кваліфікований робітник — це освітньо-кваліфікаційний рівень робітника, який на основі повної або базової загальної середньої освіти здобув спеціальні уміння і знання, має відповідний досвід їх застосування для розв'язування професійних завдань у певній галузі народного господарства.

Освітньо-професійна програма підготовки кваліфікованого робітника забезпечує одночасне здобуття професійно-технічної освіти та кваліфікації кваліфікованого робітника на базі повної загальної середньої освіти або базової загальної середньої освіти з наданням можливості отримувати повну

загальну середню освіту. Зазначена програма формується переважно з навчальних дисциплін загально-технічного, фахового спрямування та виробничого навчання. Ця програма реалізується професійно-технічними навчальними закладами. У професійно-технічних навчальних закладах можуть одночасно реалізовуватись освітньо-професійна програма підготовки кваліфікованого робітника та програма повної загальної середньої освіти. Нормативний термін навчання визначається програмою. Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують документи встановленого зразка про здобуття професійно-технічної освіти та кваліфікації кваліфікованого робітника [12].

У Концепції національної системи кваліфікацій України [4] зазначені такі поняття, як: *навчання впродовж усього життя, національна рамка кваліфікацій, кваліфікація, компетенція та професійні стандарти.*

Навчання впродовж усього життя — будь яке навчання, що здійснюється на постійній основі з метою удосконалення знань, умінь, навичок, необхідних для забезпечення продуктивної зайнятості.

Національна рамка кваліфікацій — єдина багаторівнева система кваліфікацій, зведених у єдину структуру, що визнаються на національному та міжнародному рівнях, через які здійснюється вимір результатів навчання і встановлюється співвідношення документів про освіту.

Кваліфікація — відповідно підтверджена сукупність індивідуальних здібностей особи, її професійних знань і вмінь, необхідних для виконання завдань у межах певного виду трудової діяльності.

Компетенція — здатність особи виконувати завдання та обов'язки відповідно до вимог, установлених у межах конкретної професійної діяльності.

Професійні стандарти — показники компетентності в певних професіях (сферах професійної діяльності), що знаходять відображення у відповідному нормативному документі з визначенням вимог до кваліфікацій працівників за різними кваліфікаційними рівнями.

Розроблення даної Концепції, складовою якої є національна рамка кваліфікацій, викликана необхідністю реалізації стратегії навчання впродовж усього життя, забезпечення взаємозв'язку між ринком освітніх послуг та ринком праці, приведення у відповідність обсягів, напрямів та якості професійної освіти і навчання до потреб роботодавців, підвищення ролі в цих процесах соціальних партнерів, суб'єктів господарювання.

Компетентнісний підхід — розуміють як спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток ключових (базових, основних, надпредметних) і предметних компетентностей особистості [14, 2].

Як бачимо, компетентнісний підхід не є чимось абсолютно новим, він не заперечує усі поняття, якими оперує професійно-технічна освіта, а лише оновлює, покращує, змінює напрями застосування традиційних освітніх технологій.

Далі окреслимо основні напрями розвитку професійно-технічної освіти та шляхи застосування компетентнісного підходу до неї.

Як зауважує Колегія Міністерства освіти і науки України [13], головним завданням професійно-технічної освіти є якісна підготовка робітничого потенціалу відповідно до інноваційних технологій виробництва.

Розглянемо основні *пріоритетні напрями* подальшого розвитку.

1. Подальша інтеграція профтехосвіти у світову систему підготовки робітників через упровадження інноваційних технологій навчання та виробництва; здійснення переходу до гнучкої системи планування обсягів підготовки у розрізі професій та спеціальностей, упровадження різнотермінових навчальних програм для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації економічно активного населення. А це подальша співпраця з галузевими міністерствами та підприємствами, розвиток соціального партнерства.

2. Децентралізація управління через делегування додаткових повноважень регіональним органам управління освіти; запровадження різнорівневої системи фінансування.

3. Сучасний зміст професійно-технічної освіти, що потребує розроблення та запровадження державних стандартів, заснованих на компетенціях; оснащення матеріально-технічної бази новими зразками обладнання, устаткування та техніки; застосування інформаційно-комунікативних технологій у навчально-виробничому процесі та забезпечення науково-методичного супроводу оновленого змісту освіти.

4. Забезпечення якісно новим кадровим потенціалом; створення загальнодержавного законодавчого й інструктивно-методичного супроводу професійно-технічної освіти.

В.Кремень визначає процес «запровадження у структуру і зміст навчання змін, орієнтованих на створення нового менталітету та компетентності, необхідних для успішних дій...» як один зі стратегічних напрямів удосконалення української системи освіти [5, 26].

Також пріоритетним є запровадження сучасних *інформаційно-комунікативних технологій* (ІКТ), які забезпечують подальше вдосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві [10, 36].

Запровадження інформаційних і комунікативних технологій у навчальний процес професійно-технічних навчальних закладів набуває фундаментального значення, оскільки стає підставою для переосмислення підходів до змісту системи освіти, створення високоякісного та високотехнологічного інформаційно-освітнього середовища. Як наслідок — інтенсивний розвиток сфери освіти на основі інформаційних і телекомунікаційних технологій стає важливим національним пріоритетом України в умовах світової та європейської інтеграції.

Як зауважує О.Овчарук, цілеспрямоване набуття молоддю знань, умінь і навичок, їх трансформація в компетентності сприяє особистісному культурному розвитку, розвитку технологій, здатності швидко реагувати на запити часу. Зміст освіти нині недостатньо відповідає потребам суспільства та ринку праці, не спрямований на набуття необхідних життєвих компетентностей. Тому одним зі шляхів оновлення змісту освіти й узгодження його із сучасними потребами, інтеграцією до європейського та світового освітніх просторів є орієнтація навчальних програм на набуття ключових компетентностей та на створення ефективних механізмів їх запровадження [9, 13].

Розглянемо більш детально поняття «компетенції» і «компетентності» і шляхи їх появи і розвитку в українській педагогічній науці.

Теоретичні проблеми компетентнісного підходу до навчання дуже широко досліджуються сучасною педагогічною наукою. Увага приділяється різним його аспектам в освіті — від розуміння категорії «професійна компетентність» як складного багатовимірного феномена (М.Волошина, О.Дахін, Б.Ельконін, А.Михайличенко, П.Третьяков, С.Шишов), розкриття її змісту (В.Бездухов, А.Маркова, С.Мишина, О.Правдина), моделювання процесу її формування (В.Введенський, В.Болотов, В.Серіков), визначення ключових компетентностей (І.Зимня, Г.Селевко, П.Третьяков, Т.Шамова) до проблеми формування компетентності у майбутніх фахівців (В.Ковальчук, С.Козак, О.Мармаза, Т.Сорочан, Л.Троєльнікова).

Вперше поняття «компетентісна освіта» виникло у 80-х — на початку 90-х років ХХ століття у США під час вивчення передового досвіду роботи вчителів, де була спроба визначити компетентності як певний освітній результат [11, 7].

Думка науковців щодо походження понять «компетентність», «компетенція» і «компетентнісний підхід» є різною, оскільки термін «компетентність» відсутній в Радянській енциклопедії 1960 р. У сучасних словниках термін «компетенція» тлумачиться як добра обізнаність із чим-небудь [8, 305]. Відповідно до цього можна сказати, що ці поняття запозичені із зарубіжної педагогіки: «... поняття з'явилися у вітчизняному педагогічному лексиконі не в результаті саморозвитку, а були запозичені із зарубіжної педагогічної літератури» [1, 137–138].

І.Зимня виділяє три основні етапи становлення компетентнісного підходу в освіті:

перший етап (1960–1970 рр.) характеризується введенням у науковий апарат категорії «компетенція» і створенням передумов розмежування понять «компетенція» і «компетентність»;

другий етап (1970–1990 рр.) — використанням категорій «компетенція» і «компетентність» у теорії і практиці навчання мови, спілкування, а також щодо аналізу професіоналізму фахівців в управлінні, керівництві та менеджменті;

третій етап (початок 90-х років) — дослідженням компетентності як наукової категорії щодо освіти [3].

Нині досить впевнено можна стверджувати, що досягнення життєвих компетентностей ще не представлено як результат навчальних досягнень учнів та ще не закладено в систему оцінювання навчальних досягнень. Тому доцільно звернутися до досвіду економічно розвинених європейських країн з розроблення та запровадження компетентнісно-орієнтованого підходу до формування змісту освіти в ПТО.

Нині в багатьох європейських країнах щодо змісту освіти зроблено кроки до створення підґрунтя для того, щоб основні результати навчання базувалися на досягненні учнями необхідних компетентностей.

Запровадження *ключових компетентностей* у зміст освіти та моніторингу якості освіти в європейських країнах відбувається поступово, супро-

воджується широким обговоренням та глибоким науково-дидактичним матеріалом. Оскільки поняття «ключові компетентності» досить багатогранне, його визначення і трактування є постійним предметом дискусій [9, 19].

Ключова компетентність:

- сприяє досягненню успіхів у житті;
- сприяє розвитку якості суспільних інститутів;
- відповідає різноманітним сферам життя [9, 20].

Українські педагоги та науковці виділяють перелік компетентностей у таких галузях:

- *економічній* — це підприємливість, відповідальність, дисциплінованість, культура праці;
- *комунікативній* — це толерантність, сприйняття плюралізму, вміння цивілізовано відстоювати свої переконання перед опонентами;
- *повсякденне життя* — це повага до інших, навички та вміння співіснування у соціумі, готовність прийти на допомогу, турбота про дотримання загальнолюдського етикету;
- *правовій* — це усвідомлення потреби і необхідності у дотриманні вимог законів та інших нормативних актів, визнання рівності всіх людей, повага до свободи, відкритість і правова культура;
- *політичній* — це активність і мобільність, громадянська активність, повага до рішення більшості, турбота про справи громади, політична культура;
- *організаційній* — це раціональне врядування (самоврядування), ефективність менеджменту та самоменеджменту, ощадливе використання часу й інших власних ресурсів;
- *технологічній* — це вміння використання технічних засобів, раціональне співіснування з техносферою і критичне ставлення до неї;
- *екологічній* — це знання законів екології, гармонійне співіснування з довкіллям, збереження біосфери [9, 37–38].

На думку міжнародних експертів, поняття «компетентність» охоплює:

- 1) задані навички (вимога виконувати певні індивідуальні завдання);
- 2) використання знань і вмінь на робочому місці на рівні встановлених вимог (стандартів) до даної роботи;
- 3) здатність відповідально виконувати обов'язки і досягати запланованих результатів;
- 4) здатність знаходити рішення у нестандартних ситуаціях;
- 5) здатність застосовувати знання і вміння у нових умовах виробничої діяльності [2, 96–97].

Аналіз змісту означень поняття «компетентність» показує, що практично кожне з них включає як основні характеристики знання і досвід у певному виді діяльності.

Висновки

Отже, компетентність формується, розвивається і проявляється у процесі конкретної діяльності, а не абстрактної. У зв'язку з цим можна наголосувати, що компетентність — це вміння та культура здійснювати певну діяльність. Така позиція збігається з позицією Міжнародного департаменту

стандартів для навчання, досягнення та освіти: «поняття “компетентність” визначається як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність. . .» [9, 20].

Компетентність проявляється в конкретній ситуації у процесі здійснення професійної діяльності, оскільки якщо вона залишається не виявленою, потенційною, то це не є компетентністю, а лише прихованою можливістю. Компетентність не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації та діяльності. У межах такого розуміння можна наголошувати на тому, що компетентність — це підготовленість (теоретична, практична, особистісна, психологічна тощо) до здійснення певної професійної діяльності та наявність професійно важливих якостей кваліфікованого робітника, які сприяють цій діяльності [15].

Формування професійної компетенції потрібно проводити поступово на всіх етапах навчально-виховного процесу, починаючи з теоретичного та виробничого навчання і закінчуючи переддипломною випускною практикою. Велику увагу слід приділити використанню новітніх інформаційно-комп'ютерних технологій для виконання поставлених завдань.

Запровадження компетентнісного підходу у професійно-технічну освіту вимагатиме особливо серйозних реформаційних кроків для оновлення її змісту, пошуку та застосування нових педагогічних підходів до навчально-виховного процесу у ПТНЗ, широким запровадженням інформаційних і комунікаційних технологій. Звичайно, ці реформи не відбуватимуться легко, оскільки вони потребують значних зусиль з боку всіх учасників навчально-виховного процесу. Потрібно буде багато часу для адаптації та запровадження змін.

Пріоритетними напрямками подальших досліджень ми вважаємо пошук та розроблення відповідних педагогічних технологій формування професійної компетентності викладача інформаційних технологій ПТНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дахин А. Компетенция и компетентность: сколько их у российского школьника? / А.Дахин // Народное образование. — 2004. — № 4. — С. 136–144, 137–138.
2. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: монографія / за ред. Н.Г.Ничкало. — Хмельницький: ТУП, 2002. — 334 с.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А.Зимняя // Высшее образование сегодня. — 2003. — № 5. — С. 34–42.
4. Концепція національної системи кваліфікацій України. — Режим доступу: http://www.confedu.org/assets/files/Common/Conception_24_03_08.pdf.
5. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В.Г.Кремень. — К.: Грамота, 2005. — 448 с.
6. Масол Л.М. Компетентнісно-орієнтований підхід до загальної мистецької освіти / Л.М.Масол // Педагогічні науки: зб. наук. праць. — Бердянськ, 2006. — № 2: Теорія і практика естетичного виховання в умовах соціокультурної трансформації. — С. 25–31.

7. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

8. Новий тлумачний словник української мови. — Т. 2. — К., 1998. — С. 305.

9. Овчарук О.В. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О.В.Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. — К.: К.І.С., 2003. — С. 13–39.

10. Пальчук М. Компетентність педагога професійної школи як інтегральна характеристика його професійних і особистісних якостей / М.Пальчук // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2007. — № 5. — С. 35–42, 36.

11. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зірубіжних країн / О.І.Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О.В.Овчарук. — К.: К.І.С., 2004. — С. 16–25.

12. Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні. Від 20.01.1998 р. № 65. – Режим доступу:

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=65%2D98%2D%EF&p=1157311622966330>.

13. Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 28.08.2008 р. Протокол N 9/1–3. — Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=v_1-3290-08

14. Чернишов О. Впровадження компетентнісно-зорієнтованого підходу / О.Чернишов, Л.Чернікова. — Режим доступу:

<http://pld.org.ua/index.php?go=Pages&in=view&id=586>.

15. Ягупов В.В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти / В.В.Ягупов, В.І.Свистун // Наукові записки. — 2007. — Т. 71: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. — С. 3–8.

В статъе проведен анализ состояния развития современного профессионально-технического образования и выявлены приоритетные направления решения проблемы внедрения подхода, основанного на компетентностях, в профессионально-техническое образование Украины.

Ключевые слова: *подход на основе компетентностей, компетентность, ключевые компетенции, профессионально-техническое образование.*

The analysis of development state of vocation-training education of Ukraine and priority directions for resolving problem of introduction of approach, based on competencies in vocation-training education of Ukraine is given in this article.

Key words: *approach, based on competencies, competency, key competencies, vocation-training education.*